



# LUND UNIVERSITY

## System, Sympati och Arbetsdelning. En studie av Adam Smiths teorier om människan och samhället

Klang, Eva

2003

[Link to publication](#)

*Citation for published version (APA):*

Klang, E. (2003). *System, Sympati och Arbetsdelning. En studie av Adam Smiths teorier om människan och samhället*. (Lund Papers in Economic History; Nr. 92). Department of Economic History, Lund University.

*Total number of authors:*

1

### General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

### Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117  
221 00 Lund  
+46 46-222 00 00

# Lund Papers in Economic History



No. 92, 2003

*General Issues*

## System, Sympati och Arbetsdelning

*En studie av Adam Smiths teorier  
om människan och samhället*

Eva Klang

**Lund Papers in Economic History**  
ISSN 1101-346X  
ISRN LUSADG-SAEH-P--03/92--SE+34

© The author(s), 2003  
Printed by KFS, Lund, Sweden, 2003

**Orders of printed single back issues (no. 1-65)**  
Department of Economic History, Lund University  
Postal address: P.O. Box 7083, S-220 07 Lund, Sweden  
Telephone: +46 46 2227475  
Telefax: +46 46 131585

**Full-text electronic issues (no. 60, 61, 66--)**  
[www.ekh.lu.se](http://www.ekh.lu.se)

# System, Sympati och Arbetsdelning

En studie av Adam Smiths teorier  
om människan och samhället

*Eva Klang*

## Inledning

Utifrån Adam Smiths människosyn såsom den framträder i *Wealth of Nations* (1776), har många slutsatser dragits och tolkningar gjorts, exempelvis att människan är ett egoistiskt väsen och i princip går över lik för att uppnå sina personliga ekonomiska mål. Härifrån kommer föreställningen om att ”The economic man”<sup>1</sup> skapade nationernas välstånd. Denna, av vissa tolkade, krassa människosyn har varit orsak till mycket kritik och många har därmed hävdat att teorin som helhet inte är gällande då människan inte alls är skapt på detta viset.

Diskussioner om huruvida hans första bok, *The Theory of Moral Sentiments* (1759), uttryckt en annan människosyn än den i *Wealth of Nations* har i princip funnits sedan den senare kom ut 1776. Denna diskrepans har kommit att kallas *Das Adam Smith Problem* eller *Umschwungstheorie*.<sup>2</sup> Vissa har hävdat att den förra framhäver den goda människotypen och den senare den onda. Andra menar att Smith kommit fram till en totalt ny syn genom sin egen utveckling och genom sina erfarenheter. Framför allt genom sina resor och de nya kunskaper han mötte på kontinenten, speciellt hos fysiokraterna, skulle han då ha förkastat sin tidigare teori. Men det finns också de som hävdar att Smith bygger sin *Wealth of Nations* på förutsättningarna tecknade i *Moral*

---

1 homo oeconomicus.

2 Bruno Hildebrand följdes av Carl G. A. Knies.

Sentiment och att man måste se hans böcker som en sammanhängande helhet.<sup>3</sup>

Genom att ingående studera Adam Smiths båda böcker, *The Theory of Moral Sentiments* och *An enquiry into the nature and causes of The Wealth of Nations*, samt de anteckningar från hans lektioner som finns bevarade och även de essäer som utgör fragment till *The Principles which lead and direct Philosophical Enquiries* och hans korrespondens, menar jag att en annan bild träder fram. Denna bild ska jag visa på i denna uppsats.

Ett syfte är alltså att granska Smiths syn på människans sanna natur i förhållande till uppfattningen av begreppet *homo oeconomicus*. Samtidigt är detta också ett försök att ge en helhetsbild av hans stora teori, *The Grand Theory*, som han aldrig lyckades fullfölja, men som kan spåras i de anteckningar som studenter<sup>4</sup> gjorde under hans tid som professor i Glasgow, samt viss brevväxling<sup>5</sup> och utkastet till *The Wealth of Nations*.<sup>6</sup>

Jag avser alltså att undersöka innehållet i Adam Smiths teorier med särskild inriktning på hans tolkning av människan natur, som denna förklaras i *The Theory of Moral Sentiments* då denna, enligt min mening, är själva utgångspunkten för hans senare ekonomiska slutsatser. Genom detta angreppssätt, inriktas en väsentlig del av arbetet till att nå ökad kunskap om och förståelse för Smiths ekonomiska teori, som jag anser är ett utomordentligt viktigt bidrag i ämnet ekonomisk historia, då utgör en del av grunden för vårt ekonomiska tänkande idag. Smith utgör fortfarande en viktig inspirationskälla i ämnet.<sup>7</sup>

För att uppnå syftet är följande frågor i centrum; Vad skrev Smith egentligen? Vilken var hans syn på människan? Vilken var kritiken? Finns *Das Adam Smith problem* och vad består det i? Finns det ännu en tolkningsmöjlighet?

Den metodiska utgångspunkten är läsningen av originaltexterna, tolkningen och jämförelsen, dvs. genom att studera primärkällorna ingående har jag försökt fånga innehållet i Smiths teorier, samt genom att ta del av kritiken, via artiklar och litteraturstudier, har jag likaledes kartlagt *Umschwungstheorie*. Den biografiska delen har till största delen hämtats från Ross.<sup>8</sup>

---

3 John Rae, *Life of Adam Smith*, (1895) Edwin Cannan, *Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms, delivered in the University of Glasgow by Adam Smith* (1896).

4 Publicerade i en samlingsvolym, *Lectures on Jurisprudence* (1978).

5 Publicerade i en samlingsvolym, *The correspondence of Adam Smith* (1977).

6 Early draft of Part of The Wealth of Nations", ingår i *Lectures on Jurisprudence* (1978).

7 Som ett exempel kan nämnas New Institutional Economics som till stor del bygger på Adam Smiths teorier.

8 Ian Simpson Ross, *The life of Adam Smith* (1995).

Den fortsatta metoden har utgjorts av en kritisk omläsning av allt material, både för att eventuellt hitta en annan tolkning, och för att förstå kritikernas synpunkter.

Genom att använda Smiths undervisning som underlag och utgångspunkt för idén om *The Grand Theory*- resonemanget begränsar jag innehållet i uppsatsen till sådant som behandlades där. Med den självklara reservationen att jag inte tar upp allt utan endast de relevanta delarna. Jag gör alltså inte anspråk på att ge en heltäckande beskrivning av Smiths teorier. Det som finns utöver *Moral Philosophy* kursen redovisas inte alls, dvs. Smiths fysik, metafysik och retorik, m.m.

Stavningen i citaten är i enlighet med källorna och är med andra ord inte i överensstämmelse med dagens engelska. Jag har valt att inte korrigera dem. Fotnotssystemet innehåller, förutom de vanliga litteraturhänvisningarna, en del extra upplysningar som inte nödvändigtvis måste läsas för att få behållning av grundtexten. De ska snarare ses som extra information.

Kritiken har också begränsats så till vida att den endast fokuserar på den kritik som har hävdats att det finns en divergens mellan människans natur i teorin om moral, *The Theory of Moral Sentiments* (fortsättningsvis använder jag TMS) och i den ekonomiska teorin, *An Enquiry into the nature and causes of The Wealth of Nations* (hädanefter WN).

Uppsatsen inleds med några tolkningar vad gäller överensstämmelsen mellan Adam Smiths olika teorier. Denna diskussion är i stort sett densamma som funnits i över 200 år. Därefter kommer en kort biografi av Adam Smith och en allmän överblick av hans tid och tidsanda som rådde. I nästa kapitel beskrivs Smiths stadieteori, som är viktig för det fortsatta resonemanget. De följande kapitlen behandlar hans moralfilosofikurs i den ordning Smith lade upp undervisningen, Natural Theology, Ethics, Jurisprudence och Expediency. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning och diskussion.

## Das Adam Smith Problem

Diskussionen som handlar om en diskrepans mellan Smiths två böcker har kommit att kallas *Das Adam Smith Problem*. Ursprungligen var det något som tyska skolastiker i mitten av 1800-talet kallade *Umschwungstheorie*, vilket innebar att de tyckte att det fanns en oöverensstämmelse mellan Adam Smith, moralfilosofen, och Adam Smith, ekonomen. Man tyckte sig se en skillnad mellan den av Smith, i TMS, tecknade människan vars relationer till andra människor baserades på sympati, och den

han tecknade i WN som byggde på egenintresset. Bruno Hildebrand<sup>9</sup> följdes av Carl G. A. Knies.<sup>10</sup> Smith ifrågasattes för de ansåg att hans teorier en avsevärd skillnad i människoporträtten mellan TMS och WN. Dessa båda menade att Smith hade blivit påverkad av fysiokraterna, i så hög grad, att han uppgivit sin tidigare uppfattning om människans natur. Näste man på scenen var Witold von Skarzynski.<sup>11</sup> Trots att Dugald Stewarts<sup>12</sup> biografi över Adam Smith var känd och i vilken det klart framgick att Smith redan under sin undervisningsperiod använde mycket av WN.s innehåll, godtog inte Skarzynski detta som bevis. Han ville ha äkta vara. I slutet av 1800-talet fann och publicerade Edwin Cannan<sup>13</sup> en students anteckningar, härefter LJ(B), som var nedtecknade under Smiths lektioner i Jurisprudence 1763-64.<sup>14</sup> Dessa kom att bevisa att en stor del av innehållet i WN fanns med i undervisningen redan innan han reste till Frankrike 1764. Men trots att ytterligare anteckningar,<sup>15</sup> härefter LJ(A), och ett tidigt utkast till WN nu är funna, pågår diskussionen än idag.<sup>16</sup> Var Smith inkonsekvent?

Innan jag ger mig i kast med Adam Smiths värld av teorier tänkte jag presentera några biografiska fakta.

## Biografi

Adam Smith föddes 1723 i Kirkcaldy Skottland i en relativt välbärgad familj. Hans far hade dock dött en kort tid innan Adam såg dagens ljus varmed han växte upp med sin moder samt några av fadern utsedda för-

---

9 *Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft* (1848)

10 *Die Politische Oekonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode* (1853)

11 *Adam Smith als Moralphilosoph und Schoepferder Nationaloekonomie* (1878)

12 Dugald Stewart, 1753-1828, professor i moralfilosofi, skrev *Account of the Life and Writings of Adam Smith*, vilken presenterades för första gången 1793 vid Royal Society of Edinburg. Publicerades 1794. Innehållet från tiden i Glasgow är till stor del byggt på vad John Millar berättat för Stewart. Millar hade varit student till Smith, blev sedermera professor i civilrätt vid Glasgow Universitet.

13 Edwin Cannan, *Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms, delivered in the University of Glasgow by Adam Smith* (1896). I samlingsvolymen, *Lectures on Jurisprudence, LJ(B)*

14 Rapporten är daterad 1766. Detta kan ha olika förklaringar. Smith var då i Frankrike. Antingen är den omskriven och sammanställd av en student som tidigare varit närvarande vid Smiths lektioner, antingen för eget bruk eller för att säljas vidare. Innehållet kan dock också härstamma från dateringsårtalet 1766 och att det var Smiths efterträdare, Thomas Young, som stått för undervisningen, som då baserades på Smiths anvisningar.

15 I samlingsvolymen, *Lectures on Jurisprudence 1762-63, LJ(A)*

16 Jacob Viner, *Adam Smith and Laissez-faire* (1928), A.L. Macfie, *The individual in Society: Papers on Adam Smith* (1967), Richard F. Teichgraber, *Rethinking Das Adam Smith Problem* (1981), Knud Haakonsen, *The science of a legislator* (1981), Athol Fitzgibbon, *Adam Smith's System of liberty, Wealth and Virtue* (1995), Amos Witzum, *A study into Smith's conception of the Human character: Das Adam Smith Problem revisited* (1998), James R. Otteson, *The Recurring Adam Smith Problem* (2000).

myndare. Dessa förmyndare var involverade i de tidiga stadierna av upplysningstiden i Skottland.<sup>17</sup>

Genom sin krassliga hälsa under hela uppväxten hänvisades Adam till böckerna och studierna, studier som han klarade galant. Vid 14 (!) års ålder började han på universitet i Glasgow, där han tog sig an fysik, matematik och stoisk filosofi.<sup>18</sup> Redan här läggs grunden till hans människosyn. Vad som påverkar individens handlande hur och varför. Den stoiska filosofins inställning har genomsyrat mycket av slutsatserna i TMS, då denna, till en del, bygger på självdisciplin som också är ett mål för individen att sträva efter.

Glasgow kunde dessutom uppvisa ett exempel på en uppåtgående ekonomi som säkerligen gav Smith en hel del uppslag och empiriskt material. Sjöhandeln med Nordamerika och de karibiska länderna blomstrade och handeln i staden var livlig.

Hans studietid avslutas i Oxford, som tycks ha varit en besvikelse. De fina herrar som befann sig där var mest upptagna av att diskutera sinsemellan och hade föga intresse av att undervisa.<sup>19</sup> Smith har en förklaring till fenomenet som senare kom att vidareutvecklas i WN. Med de få eller inga möjligheter för de studerande att välja vare sig universitet eller, väl där, tutor på grundval av universitets eller tutors meriter frambringades en miljö där ingen behövde anstränga sig över hövan ”eftersom var mans önskan är att leva så smidigt som möjligt”<sup>20</sup> och är det då så ordnat att man får samma belöning för vare sig man anstränger sig eller ej, blir konsekvensen att läraren gör minsta möjliga. Den bristande konkurrensen var alltså orsak till *the degradation and*

---

17En rörelse av kosmopolitisk utåtblickande som försökte förbättra de mänskliga villkoren genom att ge ett erkännande av den emotionella basen i personligheten, söka finna klarhet i motiv och värderingar samt genom att utveckla det vetenskapliga tänkandet och framför allt applicera det på sociala och ekonomiska problem.

18 Stoicism, grekisk -romersk filosofisk skola från ca 300f.k.- ca 200 e.Kr. Den uppdelas normalt i tre faser och den senare av dem är representerad av Seneca, Epiktetos och Marcus Aurelius och det är mycket från denna senare Smith hämtar inspiration.(TMS V.ii.I.17 not). De moraliska och psykologiska frågorna är i fokus, i förhållande till de tidigares intresse för de logiska, metafysiska och kosmologiska problemen. Etiken fokuserar på hur vi människor kan leva i överensstämmelse med oss själva, med förnuftet och med naturen. Genom förnuftet behärskar den vise alla lidanden och impulser. Detta är för Smith en viktig del, att lära sig självbehärskning (self-command), eller kontroll över sina känslor. Medlen för att nå detta mål är dygderna, exempelvis visdom, mod, rättfärdighet och måttfullhet. De skiljer också mellan det som är passande och icke passande. Det första är det som förnuftet manar oss till, dvs det som Smith menade med bör, det andra är det som varje samhällsmedborgare måste rätta sig efter. Jmf uppdelningen av jura perfecta och jura imperfecta under Jurisprudence. Smith är dock inte odelat positiv till deras filosofi. Bl. a i det att Stoikerna utsträckte självbehärskningen in absurdum, på gränsen till apati, vilket Smith inte godtog.

19In the University of Oxford, the greater part of the publick professors have, for these many years, given up altogether even the pretence of teaching, citerat i Ross s. 60.

20 It is the interest of every man to live as much at his ease as he can, WN, (ed. Reynolds/Fellner), s, 270 del 2.



*contempt*,<sup>21</sup> som kännetecknade, inte bara Oxford, utan även andra universitet. Denna brist på undervisning och handledning gav dock Smith tillfälle att läsa i princip vad han ville. På så sätt fick han en helt annan bredd i sina kunskaper än om han hade följt dåtidens curricula/läroplaner. Dessutom är det konstaterat att han fick sin första kontakt med David Humes tänkande genom att ha tid att utanför sina ordinarie studier få möjlighet att läsa dennes alster.<sup>22</sup>

Yrkeskarriären inleder han som frilansföreläsare i Edinburgh och dessa föreläsningar rönt stor popularitet. Så stor att han 1751 erbjöds en professur i logik på sitt tidigare universitet i Glasgow.

Dessutom kom han att lära känna David Hume personligen. Denne kom att förbli hans vän livet igenom och man kan se stor påverkan hos Smith av Humes idéer. Framför allt i dennes teori om teoretisering,<sup>23</sup> men även i uppfattningen om människans natur.<sup>24</sup> Människan har behov av system och hos Smith kan man se system som har en *connecting principle*, exempelvis inom etikresonemangen finns sympatikonceptet som förklarelsegrund och i ekonomi, arbetsdelningen. På så sätt kunde han förklara till synes osammanhängande och lösa delar i verkligheten. Systemen hade fördelen av att de, för det första, var förståeliga för alla och envar och, för det andra, gav näring åt det ekonomiska resonandet genom sin uppenbara logiska sammansättning. Just detta kan vi med än större tydlighet se när han i WN förklarar en hel nations ekonomi som ett system av sammanhängande delar som är alla beroende av varandra. Ungefär som en maskin men, icke att förglömma, med ett eget liv, som måste studeras och kartläggas för att kunna förstås. Denna underbara maskin kan i princip gå som en perpetuum mobile, om man inte stör den med felaktig statlig inblandning. Vissa grundläggande förutsättningar

---

21 Corr.nr 143, *The correspondence of Adam Smith*.

22 David Hume, 1711-76, skotsk filosof och historiker. Utvecklade under sin livstid den engelska empirismen mot radikal skepticism. Man kan se hos Smith stark påverkan från Humes idéer. Speciellt i Humes uppfattning inom moralfilosofin är viktigt att nämna; Hume menade att källan till moral är känslorna. Vi har en given sympati för medmänniskan och de handlingar som framkallar gillande är då de samhällsnyttiga handlingarna. Även hans uppfattning om religion synes ha påverkat Smith; religionen såg Hume som ett uttryck för olika känslor som exempelvis dödsfruktan eller hopp om ett bättre liv hinsides och att det inte är empiriskt belagt att gud finns (agnosticism). *Treatise* (1739-40), *Philosophical Essays concerning Human Understanding* (1748), *Principles of Morals* (1751).

23 Teorin om teoretisering innebär, i korta drag, att teoretiserande uppstår genom en slags samverkan av våra känslor av förvåning, förundran och beundran, tillsammans med vår fantasi förmåga att bringa ordning bland våra idéer. Denna ordning uttrycks i form av system med en sammanfogande grundbult och kan ses som en "föreställningsmaskin" uppfunnen för att ge oss möjlighet att se ett mönster av orsak och verkan, (Ross, s. xix).

24 Hume menade källan till moral är känslorna. Vi har en given sympati för medmänniskan och de handlingar som framkallar gillande är då de samhällsnyttiga handlingarna.

måste dock finnas, som visserligen är välkända, men kommer att behandlas här senare då de ingår i "systemet".

Efter ett års tjänst som professor i logik lev moralfilosofistolen ledig och Smith tog över den. Undervisningen i moralfilosofi delade Smith upp i fyra delar. Delarna, *Natural Theology*, *Ethics*, *Justice/Jurisprudence* och *Expeditancy/Political Economy*, behandlade i tur och ordning det som då omfattades av det moralfilosofiska ämnet.

Han stannade i Glasgow i 13 år, fram till 1764. Men innan han avslutade den karriären påbörjade Smith en annan, som innebar en start mot berömmelse och ära på den litterära arenan, genom att bidra till upplysningstidens idéer och tankar genom sin 1759 utgivna *Theory of Moral Sentiments*, TMS.

Denna bygger i stort på vad som behandlades under hans undervisning i *Ethics*, inom moralfilosofikursen på universitetet. Till stora delar var den ett angrepp på Hobbes<sup>25</sup> och Mandevilles<sup>26</sup> syn på människans natur. Den var också en fortsättning och vidareutveckling av både Hutchesons<sup>27</sup> och Humes<sup>28</sup> moralfilosofi som båda stod för en inriktning som kontrasterade mot de förra.

Smiths undervisning rönste stor framgång och uppskattning. Med sin bok ökade ytterligare hans goda rykte och berömmelse. Ett resultat av denna berömmelse var det erbjudande Adam Smith fick av Charles

---

25 Thomas Hobbes, 1588-1679, engelsk filosof. Det är framför allt Hobbes människosyn som Smith kritiserar. I Hobbes verk *Leviathan* (1651), beskrivs människan som enbart egoistisk, styrd av självbevarelsestriften. I naturstadiet, dvs. innan samhällen fanns, styrde endast människans egoism och detta naturtillstånd var lika med allas krig mot alla. Hobbes menar, att genom att det var rationellt (genom egenintresset) för människor att gå samman och lika rationellt att skapa en makt som förhindrade dem att slå ihjäl varandra i egoismens tecken, inrättades samhällen och en absolut regeringsmakt. Detta maktöverlämnande sker genom ett kontrakt som gör att människor underkastar sig denna suverän i utbyte för det beskydd han erbjuder. Detta är samhällsfördraget. Smith förklarar (TMS, VII.iii.I, s. 315), under rubriken System, According to mr Hobbes, drivs människan till samhället för att hon inte kan klara sig utan det och den enda anledningen är då "self-love" och lydnad mot lagarna är en självbevarelseakt. Smith har en lång utläggning mot detta samhällskontrakt (LJ (B) s. 402-404), och där Smith istället hävdar att det är auktoritet och nytta som gör att människor går in i ett civilt samhälle samt lyder regeringsmakten.

26 Bernhard de Mandeville, 1670-1733, holländsk-engelsk moralfilosof och satiriker. Enligt Mandeville är egoism, vanity och njutningslystnad människans drivkrafter och hans slutsats utifrån dessa tre är att "private vice are public benefits" (LJ.(B), 267 och TMS VII.ii.12), dvs dessa drivkrafter ger samhället utveckling och framåtskridande. I Smiths kritik mot dennes system, (s. 308 ff, TMS) är det inte så mycket self-love som kritiserar, "self-love may frequently be a virtuous motive of action" (VII.ii.8), utan det är snarare Mandevilles fåfång-begrepp. "the desire of acquiring esteem by what is really estimable, does not deserve that name" (ibid.).

27 Francis Hutcheson, 1694-1746, skotsk professor i filosofi i Glasgow. Smith lärare och mentor under studietiden i Glasgow. Hutcheson menade att människan var utrustad med ett moraliskt sinne som låter oss känna behag vid goda gärningar och vilket ger oss förmågan att känna sympati och därmed en strävan att uppnå största möjliga lycka för största möjliga antal.

28 se not 22-24

Townshend,<sup>29</sup> *who passes for the cleverest Fellow in England*.<sup>30</sup> Detta förslag gick ut på att Smith skulle bli en resande informator för Townshends styvson.<sup>31</sup> Det var vanligt att unga adelsmän, som ett led i deras uppfostran och avslutande utbildning, åkte på studieresor i Europa, på så kallade Grand Tours.<sup>32</sup>

Förslaget accepterades och den 8 november 1763 lämnade Smith in sin avskedsansökan och i februari året därpå avreste han och unge Duke of Buccleuch<sup>33</sup> till Frankrike och Toulouse för vidare resa till Genève och Paris. Vistelsen var från början ingen succé för Smith. Han var så uttråkad att han började skriva på en bok för att få tiden att gå,<sup>34</sup> det första utkastet till *WN*! Det blev dock bättre med det sociala umgänget. Han fick träffa fysiokraternas ledande man Quesnay,<sup>35</sup> och andra prominenta intellektuella som Franklin och Voltaire.

1766 återvänder Smith från the Grand Tour och börjar på allvar skriva sin bok. Tio år senare är den klar att publiceras; *An Enquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*.

Sedermera kom Smith att betraktas som en av grundarna till den skotska filosofisk-historiska skolan.<sup>36</sup> Gemensamma drag för utövarna

---

29 The Hon. Charles Townshend, 1725-67, of Adderbury, statsman.

30 Corr. No 31, Från Hume till Smith, *The correspondence of Adam Smith*.

31 Charles Townshend, ingick 1754 äktenskap med grevinnan Dalkeith, änka efter hertig Buccleuch. Townshend ansåg att Smith skulle vara en idealisk följeslagare för den unge hertigen Buccleuch, (Heilbroner, s 41), grevinnans son och Townshends styvson.

32 Smiths åsikt om denna typ av utbildning är inte nådig, *By travelling so very young, by spending in the most frivolous dissipation the most precious years of his life, at a distance from the inspection and controul of his parents and relations, every useful habit, which the earlier parts of his education might have had some tendency to form in him, instead of being revivited and confirmed, is almost necessarily weakened or effaced. Nothing but the discredit into which the universities are allowing themselves to fall, could have brought in repute so very absurd a practice as that of travelling at this early period of life*, *WN* (ed. Reynolds/Fellner) s 279, del 2.

33 Grandson of the 2nd Duke of Argyll, Ross s 199.

34 *The Life, which I led at Glasgow, was a pleasurable, dissipated life in comparison of that I lead here at Present. I have begun to write a book in order to pass away the time. You may believe I have very little to do.* Corr. 82, Till Hume från Smith, *The correspondence of Adam Smith*.

35 Francois Quesnay, 1694-1774, läkare vid Ludvig XV hov och livläkare till madame Pompadour. Quesnay hade grundat en nationalekonomisk skola, fysiokraterna och konstruerat en tablå över folkhushållet, *Tableau Économique* (1758), där Quesnay hävdade att rikedom härstammade ur produktionen och att den fyllde samhällskroppen liksom blodcirkulationen. Förordade frihandelspolitik men menade också att det var endast de jordbrukande klasserna som producerade verklig rikedom, medan de fabriks- och handelsidkande klasserna endast bearbetade rikedom på ett ofruktbart sätt. (Heilbroner, s. 42. Smith prisade Quesnay i *WN*, the very ingenious and profound author of this [physiocratic] system, *WN* (ed. Reynolds/Fellner), s. 201, del 2.

36 Hutcheson, Hume, George Turnbull, Thomas Reid, Henry Home (Lord Kames), Adam Ferguson och Dugald Stewart. Kritiserade den klassiska empirismen som menade att idéerna är de omedelbara objekten för medvetandet. (Hume var dock en av huvudgestalterna, men övergick efterhand i radikal skepticism, som förnekar säker kunskap). Den skotska skolans

av denna var bl a den empiriska metoden, deras intresse för den mänskliga naturen och människan som social varelse. Utgångspunkten var att den mänskliga naturen består av vissa naturliga drag som finns oberoende av vår vetenskap om dem, och som existerar genom en rationell plan av Skaparen.<sup>37</sup> Slutligen delades intresset för att söka svar på frågor som varför man föredrar att agera på ett visst sätt före ett annat, eller vad som kännetecknar en ”god” karaktär? Det vill säga vad som skapar de moraliska värderingarna.

Den skotska historiska skolan kom att fokusera på ekonomi ur tre karakteristiska aspekter.<sup>38</sup> 1. Genom utvecklings- och förändringsprocesser, från det primitiva samhället och framåt. Med en viktig betoning på människan som en aktiv kraft med syfte att förbättra sina materiella livsvillkor. Människan är underställd vissa naturliga och omåttliga behovskrav (wants) vilka är drivande för utvecklingen och som tjänar till att *rouse and keep in continual motion the industry of mankind*.<sup>39</sup> 2. Genom en stadieteori, att varje samhälle går igenom stadier i utvecklingen i en viss ordning. 3. Genom att de försökte bevisa ett förhållande mellan den ekonomiska och sociala strukturen.

1778 utnämndes Smith till tullkommissarie i Edinburgh. Vid 67 års ålder dog Smith och blev begravd på Canongatekyrkogården i Edinburgh under en anspråkslös gravsten *Här vilar Adam Smith, författaren till Wealth of Nations*.<sup>40</sup>

## Tiden som Professor

Som utgångspunkt tycker jag att vi koncentrerar oss på det sätt och vilket innehåll som Professor Adam Smith lade upp sin undervisning vid universitetet i Glasgow där han undervisade i 13 år. Från 1751, som Professor of Logic och därefter som Professor of Moral Philosophy från 1752. Innehållet i moralfilosofikursen är i sig ett uttryck för hans helhetssyn på människans natur och livsvillkor. Han lade upp sin undervisning i fyra delar och alla är lika relevanta för hans teoribygge. De följer på varandra i den logiska följd som han ansåg vara naturlig för att förstå helheten.

---

egen teori byggde på att det är våra förmågor, minnen och tankeförmåga som gör att vi kan förstå världen (som finns oberoende av vårt medvetande om den).

37 Till Smiths inställning härvidlag återkommer jag senare.

38 Introduktion till *WN* (ed. Skinner), s. 31.

39 *TMS*, IV.i.10, s. 183.

40 Heilbroner, s. 65.

Enligt Dugald Stewart<sup>41</sup> började Smith moralfilosofiföreläsningarna med en kurs i *Natural Theology* därefter *Ethics, Justice/Jurisprudence* och slutligen *Expediency/Political Economy*.<sup>42</sup> Som jag ser det är dessa fyra delar basen för hans *Grand Theory*. Precis som en lärare förutsätter att studenterna tar till sig kunskapen från grundkursen och bär den med sig till nästa steg, bör Smith ha förutsatt att det han tog upp i den ena delkursen var en förutsättning för att gå vidare till nästa. På samma sätt framträder en komplett bild av hans system. Vi ska i det följande genomgå hans kurs, dvs. vi följer med genom de fyra stegen. Vi kan därigenom undvika att göra de misstolkningar och felslut som många gånger har gjorts visavi Smith och hans teorier. Men innan vi går in på själva innehållet i undervisningen måste vi förstå Smiths historiska ram.

## Stadierna

Enligt Smiths stadieteori<sup>43</sup> har alla samhällen att passera fyra stadier i tur och ordning, jägar- (the society of hunters), herde- (the society of shepherds), agrar- (the society of agriculture) och handelsstadiet (the society of commerce). Utifrån denna historiska process förklarar Smith samhällens utveckling och varför institutioner finns. Alla samhällen går igenom dessa stadier och den naturliga ordningen är att de kommer i nämnda följd. Genom de institutioner som skapas inom ett stadium byggs förutsättningarna för att kunna övergå i nästa.. Vissa samhällen som inte utvecklats i ”rätt” ordning misslyckas också just därför. Samhällen som ”hoppat över” ett stadium t ex de som går in i handelsstadiet utan att först ha klättrat sig igenom det agrara. Det agrara stadiet är, enligt Smith, av yttersta vikt. Har inte samhället utvecklats genom att *jordbruket förbättrats* och *skapat överskott*, och därigenom skapat de institutionella förutsättningar som behövs för handeln, kan inte städer bildas, och därigenom inte ökad handel, som i sin tur är en nödvändig förutsättning för ett lands välstånd. Stadierna bygger på en ständig utveckling och utvecklingen i sig skapar de förutsättningar som är nödvändiga för att komma vidare. Han ser inte stadierna som några markerat avskilda trappsteg, utan snarare som en successiv och gradvis förändring inom varje stadium som går över i nästa när förutsättningarna har byggts upp. Det som gör att samhället förändras är *knappheten* som uppstår inom det

---

41 se not 12.

42 Dugald Stewart, I 18-20.

43 En teori som han alltså delade med de övriga från den skotska skolan. Smiths stadieteori är en historieteori där han visar på utvecklingen ur religiösa, moraliska, och ekonomiska aspekter och resonemang.

rådande systemet och av nödvändighet förändras människors sätt att hantera sin vardag, samt människan naturliga benägenhet att jämnt och ständigt sträva efter att förbättra sina livsvillkor.<sup>44</sup>

Stadieteori använder han i undervisningen rakt igenom och den används som en ram för konceptualisering av verkligheten.

## Natural Theology

I den första delkursen, *Natural Theology*,<sup>45</sup> förklarar Smith hur gudar och religioner uppstår. Utifrån stadieteorin förklarar Smith att alltefter-som samhällen utvecklades och började ta form började också männi-skan att bli nyfiken på sin omgivning. Det som tilldrog sig intresse var inte regelbundenheter och den naturliga vardagen, utan oregelbunden-heterna och de spektakulära händelser som inträffade. För att få en för-klaring på det oförklarliga uppfinner människan gudarna och låter dem få mänskliga egenskaper, som vrede och glädje, vilka kommer till ut-tryck genom olika naturyttringar. Vad Smith säger här, är att det inte var gudarna som skapade människan, utan tvärtom.<sup>46</sup> En förklaring på ske-enden i naturen och en förklaring på oförutsedda konsekvenser av mänskligt handlande. Den osynliga handen blir ett förklaringsverktyg till okända ting och människans uppfinning av gudarna.

Those more magnificent irregularities, whose grandeur he cannot overlook, call forth his amazement... As those appearances terrify him, therefore, he is dis-posed to believe every thing about them, which can render them still more the objects of his terror. That they proceed from some intelligent, though invisible

---

44 Som vi kan se här är Smith redan inne på arbetsdelningen, vilken senare i *WN* kommer vara *the connecting principle* som då är ett resultat av dessa förutsättningar, knappheten och människans strävan efter förbättrade villkor.

45 The first contained Natural Theology; in which he considered the proofs of the being and attributes of God, and those principles of the human mind upon which religion is founded, Dugald Stewart, I.18. De, i övrigt, enda spåren som finns från den här undervisningsdelen är de postumt utgivna essäerna, *The History of Astronomy*, *The History of the Ancient Physics* och *The History of the Ancient Logics and Metaphysics*, samlade och utgivna under titeln *Essays on Philosophical Subjects* (1795). Dessa är en del av de manuskript som Smith lämnade kvar in the hands of his friends to be disposed of as they thought proper. De utgjorde delar av ett annat stort projekt som Smith hade tänkt fullfölja; *The Principles which lead and direct Philosophical Enquiries*.

46 Their ignorance, and confusion of thought, necessarily gave birth to that pusillanimous superstition, which ascribes almost every unexpected event, to the arbitrary will of some de-signing, though invisible beings, who produced it for some private good and particular pur-pose, *History of Ancient Physics*, 9. Hence the origin of the Polytheism, and of that vulgar superstition which ascribes all the irregular events of nature to the favour or displeasure of intelligent, though invisible beings, to gods, daemons, witches, genii, fairies, *History of As-tronomy*, III.2.

causes, of whose vengeance and displeasure they are either the signs or the effects...<sup>47</sup>

Detta är den tidiga polyteismen som beskrivs och varje oförklarlig händelse översätts till en av gudarnas nycker. I ett senare skede, när lag, ordning och säkerhet har utvecklats och när människan för en mindre akut kamp för överlevnad, börjar vissa intressera sig alltmer för vad som kopplar samman människorna, och filosofin är född. Denna nya inriktning koncentrerade sig på det *naturliga och regelbundna* och sökte förklaringar utan gudar. Naturfenomen som förklarades utan gudarnas inblandning av de tidiga filosoferna kom därmed i konflikt med religionen och uppfattades mycket riktigt som ett hot mot gudarnas ”makt”. Smith poängterar;

Philosophy is the science of the connecting principle of nature...

Philosophy, by representing the invisible chains which bind together all these disjointed objects, endeavours to introduce order into this chaos of jarring and discordant appearances, to allay this tumult of the imagination, and to restore it, when it surveys the great revolutions of the universe, to that tone of tranquillity and composure, which is both most agreeable in itself, and most suitable to its nature. Philosophy, therefore, may be regarded as one of those arts, which address themselves to the imagination.<sup>48</sup>

Det är viktigt att komma ihåg att människan *skapar* ett system för att förstå naturen och inte att det finns ett system att upptäcka. De filosofiska systemen växte fram för att bringa ordning i människans förståelsevärld. Systemen uppfinns och beskriver de *antagna* kedjorna i naturen.<sup>49</sup> Smith lägger en stark betoning på *människans behov att förstå* för att kunna ta till sig verkligheten.

Detta behov tillfredställdes genom bättre eller sämre förklaringar, dvs. system. Människan måste hitta en oas i det som annars skulle upplevas som fullständigt kaos. Vad mera är, Smith uttrycker, att desto bättre någon hade beskrivit denna värld i form av ett system- den som bäst hade fått fram något som tilltalade människans fantasi och gett naturen ett *skenbart* sammanhang, desto större berömmelse och uppskattning hade denne rönt.<sup>50</sup>

---

47 *History of Astronomy*, III: 1.

48 *History of Astronomy*, II: 12.

49 [Philosophy] that science which pretends to lay open the concealed connections that unite the various appearance of nature, *History of Astronomy* III: 3. A system is an imaginary machine invented to connect together those different movements and effects which are already in reality performed, *History of Astronomy*, IV: 4.

50 According as they have failed or succeeded in this, they have constantly failed or succeeded in gaining reputation and renown to their authors, *History of Astronomy*, II: 12.

Utifrån den tidiga polyteismen, med människor som förundrades över naturfenomen och tröstade sina sinnen med att det var gudarnas vrede eller glädjeyttringar, till filosofins födelse, som försökte förklara naturfenomen på ett annat sätt. Därifrån, genom den näring den senare gav till ett nytt sätt att tänka, föddes monoteismen. Monoteismen kan, enligt Smith, härledas till uppfattningen om världen som ett sammanhängande system av beroende delar, framkommet genom filosofins sekulariserande tendenser, då den förklarade gudarnas vrede och uppskattning, som naturliga ”vetenskapligt bevisade” naturorsaker. Detta fick människor att fundera över hur det hela egentligen fungerade och eftersom det tycktes så sinnrikt och välgjort måste det ha funnits en skapare av allt detta och därmed var monoteismen det rätta systemet. Monoteismen kan då alltså ses som ett resultat av vetenskapen eller filosofin!<sup>51</sup>

As soon as the Universe was regarded as a complete machine, as a coherent system, governed by general laws, and directed to general ends, viz. its own preservation and prosperity, and that of all the species that are in it; the resemblance which it evidently bore to those machines<sup>52</sup> which are produced by human art, necessarily impressed those sages with a belief, that the original formation of the world there must have been employed an art resembling the human art, but as much superior to it.<sup>53</sup>

Sammanfattning från lektion ett; vi tar med oss Smiths uppfattning om att människan skapade olika system för att förstå och kunna hantera omvärlden. Det första var polyteismen, det andra filosofin som sedan gav underlag för monoteismen. Just konceptualiseringen genom system är ytterst viktigt, för det är just vad Smith åstadkommer med *sitt* system. Den osynliga handen är då ett förklaringsverktyg och en metafor för oförutsedda resultat av mänskliga handlingar<sup>54</sup> eller naturens nycker. Samtidigt är Smiths egen inställning, trots hans rationella förklaring ovan, till viss del den troendes. Det är dock inget ovanligt att deism<sup>55</sup> övergår till ren ateism och ibland stannar vid skepticism. Smith tillhör troligen den sistnämnda kategorin, vilket ju längre tiden går, blir allt mer

---

51 science gave birth to the first theism, *History of Physics*, 9.

52 Smith var inte ensam om att använda mekanik som analogi vid den här tiden. Exempel där Smith använder den finns i bl a *TMS* I.i.4.2, VII.iii.1.2, *History of Astronomy*, IV: 19.

53 *History of Physics*, 9.

54 *History of Political Economy*, 27:2/ Pack, S. P., s. 289.

55 Deism, lära om tron på en gud som skapat världen men som därefter inte ingriper i skeendet. Denna uppfattning var upplysningstidens gudsbegrepp, alltså även Smiths, då det uttrycker ett strävande att förena religionen med förnuftets autonomi och dess sekulariserande tendenser. Gud ställs alltså utanför världens skeenden vilkens lagbundenhet kan förstås av sig självt. Desto mer

betoningen ligger på denna egna lagbundenhet desto mindre blir antagandet om en över-skridande gud. På så sätt kan deismen efterhand övergå i ateism.



uttalat.<sup>56</sup> Att Smith iakttog en viss försiktighet är förstaelig, världen var inte riktigt redo.<sup>57</sup> Det är möjligt att han tonade ned denna del till en mildare variant under föreläsningarna, annars hade det nog blivit rabalder. Hans egna, mindre rättrogna åsikt, står klarast i den postumt utgiva *Astronomie* och i den sista versionen, 6:e omarbetade utgåvan, av TMS, 1790.<sup>58</sup>

## Ethics

Nästa lektion blir i etikens värld. De centrala frågorna är; hur skapas etiska grunder och vad får människa att följa de regler som uppstår? Syftet är att finna en bas för etiska värderingar i människans psykologi. Detta innebär att Smith bidrar med både en teori om människans psykologi och en teori om etik.

Undervisningen börjar med en historisk resa (de fyra stadierna), från antiken, där han speciellt betonar stoikerna,<sup>59</sup> fram till Smiths egen tid, i etikens grundläggande filosofiska tänkande. Utgångspunkten är hur de olika filosofiska inriktningarna ansett att moraliska motiv och moraliska bedömningar uppkommer samt vad moral egentligen är. Smith redovisar sedan sin egen modell och drar slutsatsen att utifrån de moraliska grundsatser skapas jurisdiktionen, eller åtminstone bör skapas.<sup>60</sup> Smith gör en distinktion mellan *naturliga och reella rättigheter*. Etiken är basen för jurisdiktionen vad gäller de naturliga rättigheterna (se mer nedan, *Jurisprudence*) medan de som skapats utifrån de faktiska omständigheterna och efter behov är reella, som varierar i de olika stadierna;

In treating of the principles of morals there are two questions to be considered. First, wherein does virtue consist? Or what is the tone of temper and tenour of conduct, which constitutes the excellent and praiseworthy character, the character, which is the natural object of esteem, honour, and approbation? And, secondly, by what power or faculty in the mind is it, that this character, whatever

---

56 Ändringarna över tid i TMS utgåvor bekräftar detta. Se exempelvis TMS II.ii.3.12, "religion authorises" blir "religion, **we suppose**, authorises". V.2.5. "The clergyman **is** the messenger of tidings" blir "**seems to be**, the messenger".

57 Hume som var agnostiker, var mindre försiktig och fick betala dyrt genom att aldrig erhålla någon professur som han sökte flera gånger under sin livstid.

58 TMS första utgåva kom 1759, den andra reviderade 1761, 3:e 1767, 4:e 1774, 5:e 1781, den sjätte 1790. Den andra utgåvan reviderades i huvudsak utifrån den kritik som filosofiskt lagda kolleger och vänner hade gett.

Diskussionen mellan Smith och dessa kan följas i deras korrespondens som finns bevarad och utgiven av Oxford University, *The correspondence of Adam Smith*. De tre följande utgåvorna innehåller inga större ändringar. Den sjätte däremot reviderades och har extensiva tillägg och signifikativa ändringar.

59 Stoicism, se not 18.

60 the general principles which ought to be the foundation of the laws of all nations, *LJ (B)*, i. 1, s. 397.

it be, is recommended to us? Or in other words, how and by what means does it come to pass, that the mind prefers one tenour of conduct to another, denominates the one right and the other wrong; considers the as object of approbation, honour, and reward, and the other of blame, censure, and punishment? <sup>61</sup>

De olika filosofiska "skolorna" delar Smith upp efter de svar de ger på dessa två frågor. Utifrån svaren på den första frågan, om "dygdens natur" eller vilket sinnelag eller egenskap som skapar den rätta och prisvärda karaktären, finner Smith *tre olika system* som vart och ett har utgått från en huvudtes nämligen att karaktären skapas av; *en naturlig välvilja eller godhet* (benevolence), vilken endast bryr sig om andras väl och ve, eller att den skapas av *en anständighetsuppfattning* (propriety), och genom att ta herravälde över våra känslor utför vi våra handlingar, eller slutligen de som anser att det är *klokhets* (prudence) som skapar den rätta karaktären och som innebär ett omdömesgillt fullföljande av vårt egenintresse.

På den andra frågan, om hur de *moraliska förställningarna formas* och varför, är svaret också att olika system har gett olika förklaringar, även dessa tre till antalet. De som utgår från *egenkärleken* (self-love), de som utgår från *förnuftet* (reason) och de som utgår från *känslorna* (sentiments). Smith anser att alla på sätt och vis har rätt eftersom de är uppbyggda på naturliga principer, men eftersom de också härstammar från en partiell och ofullständig bild av naturen är de också i vissa fall felaktiga.<sup>62</sup>

Väl framme vid Smiths egen tid diskuterar han de skillnader som finns, i huvudsak, mellan Hutchesons och Humes teorier. Hans egen teori kommer närmast och vad man skulle kunna säga om Smiths teori är att han tar lite av varjehanda, lite Hutcheson, lite Hume, lite Mandeville och lite stoiker.<sup>63</sup> Detta måste synas självklart när man betänker att han undervisade, och då som nu, undervisar man utifrån det material som finns. Därifrån är steget ganska kort till att rationalisera bland de tidigare teorierna och finna sin egen väg, som då med naturlighet är kantad av det tidigare tänkandet, eller rent av uppbyggd utifrån detta.

Teorin kom, år 1759, att bli publicerad under namnet *The Theory of Moral Sentiments*. Redan i titeln står att se en avvikelse från dåtidens uppfattning och det är i pluralformen av sentiment. Det vedertagna var

---

61 *TMS*, VII.1.2, s. 265.

62 As they are all of them, in this respect, founded upon natural principles, they are all of them in some measure in the right. But as many of them are derived from a partial and imperfect view of the nature, there are many of them too in some respect in the wrong, *TMS*, VII.1.1, s 265.

63 Hutcheson, (se not 27) stod då för benevolence, Hume, (se not 22-24) för sympathy, Mandeville, (se not 26) för egenintresset samt stoikerna, (se not 18) för självkontroll. Vi kommer att finna alla dessa i Smiths teori.

att vi människor är utrustade med *ett* moraliskt sinne. Men där avvek Smith genom att för det första, insistera på just mångfalden av moraliska känslor, samt för det andra, att hävda att moral inte var en *naturlig* utrustning utan att den skapas genom en socialiseringsprocess. Genom att utgå från Smith egna frågor kommer jag att besvara hur hans teori ser ut;

the questions which ought to be examined in a Theory of Moral Sentiments.<sup>64</sup>  
First, wherein does virtue consist?, ...secondly, by what power or faculty in the mind is it, that this character, whatever it be, is recommended to us?

Den första frågan, om ”dygdens natur” eller vilket sinnelag eller egenskap som skapar den rätta och prisvärda karaktären säger Smith att den skapas av;

perfect prudence, of strict justice, of proper benevolence and of perfect self-command.<sup>65</sup>

Den andra frågan som ska besvaras är hur och var de moraliska föreställningarna formas. Det vill säga, den *psykologiska förklaringen* till etiken. Det första vi måste konstatera är hur Smith ansåg att människans sanna natur var beskaffad. Människa är egoistisk. Detta är inget han förnekar i TMS, utan snarare tvärtom. Hela upplägget genomsyras av denna utgångspunkt och han radar upp det ena exemplet efter det andra. Men människan är också utrustad med något annat;

which interest him in the fortune of others, and render their happiness necessary to him, though he derives nothing but the pleasure of seeing it.<sup>66</sup>

Vad är då detta andra? Jo, enligt Smith är det vår känsla av *Sympati*.<sup>67</sup> Denna sympati ska förstås i en mer vidsträckt mening än bara som medlidande, och den innebär att vi kan sätta oss in i en annans människas upplevelse genom att sätta oss in i hennes situation och situationen som sådan kan vara både en glad tilldragelse som en sorglig. Det är alltså *situationen* som framkallar sympati.

Vi kan t.o.m. sympatisera med de döda då vi förställer oss ett platsbyte, medan de döda själva naturligtvis inte känner något. På motsva-

---

64 TMS, rubrik, VII.1.

65 TMS, VI.iii.1, s. 237. Jämför även med stoikernas system.

66 TMS, I.1.1, s. 9.

67 I sin kritik mot Hobbes och hans efterföljare, Pufendorff och Mandeville, skriver Smith, Sympathy, however, cannot in any sense, be regarded as selfish principle. When I sympathize with your sorrow or your indignation, it may be pretended, indeed, that my emotion is founded in self-love, because it arises from bringing your case home to myself, from putting myself in your situation, and thence conceiving what I should feel in the like circumstances. But though sympathy is very properly said to arise from an imaginary change is not supposed to happen to me in my own person and character, but in the person with whom I sympathize. TMS, VII.iii.4, s. 317.

rande sätt är det sympati som gör att den som är drabbad försöker behärska sig i sina känslouttryck, eftersom han istället sätter sig i *betraktarens plats*. Denna ömsesidiga sympati och byte av betraktarens och den drabbades plats, är den äkta källan till vårt intresse för andra och är ursprunget till känslan av rättvisa och alla våra övriga moraliska värderingar samt en grundval för ett harmoniskt samhälle.<sup>68</sup> Endast från vår *erfarenhet* kan vi få en idé av vad någon annan känner, genom att föreställa oss i dennes situation och vi känner utan tvivel, en liknande känsla, dock inte av samma dignitet eller grad som den drabbade. Detta föreställda platsbyte med någon annan och vårt deltagande i deras passioner är just *sympati*.

En fundamental princip i hela Smiths upplägg är att *samvetet är en produkt av sociala förhållanden*, att vår moraliska uppfattning byggs upp genom andras handlingar, hur vi lär oss att bedöma deras uppförande och genom att tillämpa dessa på oss själva tillägnar vi oss en känsla av plikt och en sorts auktoritet över våra principer för handlande. De sociala förhållandena ändras efter samhällets utveckling via stadierna. Detta innebär att dygder i ett stadium kan förändras till andra i nästa stadium. Smith kallar detta för sed (custom) och bruk (fashion), dvs., det som bäst tillgodoser människans behov just vid den speciella utvecklingsnivå samhället befinner sig i.

Hur skapas då denna känsla av moralisk plikt ursprungligen i människan? Man kan uttrycka det som en slags psykologisk generalisering av den *opartiske åskådaren, the impartial spectator*<sup>69</sup> som korrigerar vårt handlande. Denna är inte, som man skulle kunna tro, en funktion för att tillägna sig världens uppskattning utan för att få ett *erkännande av sig själv*. Som en alldeles ny liten människa försöker vi oss på det omöjliga projektet att få allas uppskattning och goda vilja. Men detta upptäcker vi snart att det inte går och därför vänder vi vårt intresse till de närmsta, *particular others*. Dessa närmsta är dock ofta inkapabla att se motiven till mina handlingar och dömer dem därefter ofullständigt. Som försvar byggs en inre kraft upp, som inte har någon personlig relation till mig eller mina närmsta och denna dömer mitt beteende *s a s* utifrån, utan koppling till mig eller de som blir påverkade av mitt uppförande, alltså som en tredje kraft, en främling och därmed en opartisk domare. Denna

---

68 These two sentiments (det ömsesidiga platsbytet), however, it is evident, have such a correspondence with one another, as is sufficient for the harmony of the society, *TMS*, I.i.4.7, s. 22.

69 Smiths uttryck för samvetet. Han använder ibland "the man within" och ibland "the impartial spectator". Vad som skiljer Smiths impartial spectatorkoncept ifrån de flesta andra moralkänsloteorier är att han betonar att the impartial spectator sympatiserar med det som orsakar ett agerande och inte ett agerandes effekt.

opartiske åskådare och domare finns sedan inom oss, som ett samvete, *the man within*.<sup>70</sup>

Vid två tillfällen bedömer vi vårt eget agerande enligt den opartiske åskådarens mått, innan vi agerar och efter. Dock är det så, att innan vi agerar är vi ofta så uppfyllda av det vi tänker företa oss att vi inte tar oss tid att reflektera över vad en opartisk betraktare skulle kunna se och bedöma, vi lyssnar helt enkelt inte. Dessutom kan också andra motiv spela in då vi är i färd att handla (se nedan). Efteråt är det däremot lättare för *the man within* att tränga fram och många gånger kan domen bli hård och då känner vi ånger. För att skydda oss mot denna sorts desillusioner skapas, genom vårt betraktande av andras uppförande plus hur vi reagerar på dem när vi med fantasin hjälp träder i deras skor, vissa regler inom oss och dessa är de moraliska känslorna som visar oss vad som är rätt och riktigt.<sup>71</sup> Från dessa moraliska känslor av vad som är då anses anständigt av *the man within* skapas dygderna. Drivkraften att *följa* de moraliska reglerna kan sökas i *vår längtan efter respekt*;

The desire of becoming the proper objects of this respect, of deserving and obtaining this credit and rank among our equals, is, perhaps, the strongest of all our desires.<sup>72</sup>

Det finns mycket att hämta från denna hans moralfilosofiska bok men vad som är viktigt för oss att ta med oss från lektionen är Smiths resonemang om *nyttan* med denna moraluppbyggnadsprocess. Här halkar vi delvis in i hans *Jurisprudence Lecture*, varom mer kommer i nästa avsnitt. Utifrån de moraliska värderingar, som grundläggs genom en samverkan av människans egoistiska natur och hennes behov av andra samt med den opartiska åskådarens domar, skapas en rad av etiska regler som människan handlar utifrån. Den viktigaste av dessa är *rättvisan*, *Justice*. Samhällen kan bestå utan välvilja, vänskap eller gemenskap men kan inte bestå utan grundläggande rättvisa;

Society may subsist among different men, as among different merchants, from a sense of its utility, without any mutual love or affection...it may still be upheld by a mercenary exchange of good offices according to an agreed valuation.<sup>73</sup>

---

70 Jämför med Freuds superego/överjag

71 En vanlig teori på Smiths tid var den som menade att det fanns en speciell känsla som helt enkelt kallades moralkänslan, jämförbar med alla andra känslor och som då intuitivt gav en moralisk upplevelse av rätt och fel, genom att vi känner det. Vad som är skillnad att observera då är att Smith inte menar att det finns ett sådant känslorgan medfött utan att det är en socialiseringsprocess.

72 *TMS*, VI.i.3, s. 213.

73 *TMS*, II.ii.3.2, s. 86.

Ett samhälle kan däremot *inte* existera om alla vore ute efter att skada varandra. Från det ögonblick då skadan inträffar försvinner överenskommenheten och samhället löses upp. I ett samhälle bestående av mördare och tjuvar, måste dess invånare åtminstone avhålla sig ifrån att mörda och bestjäla varandra. Alltså är välgörenhet och välvilja mindre viktigt än rättvisa för ett samhälles fortbestånd.<sup>74</sup> Rättvisa är både ett nödvändigt men också ett tillräckligt villkor. Sympati<sup>75</sup> är alltså hjärtat i Smiths förklaring av *hur moraliska bedömningar uppstår*. Utifrån dessa skapas rättvisan och lagarna<sup>76</sup> som måste finnas för samhällets överlevnad.

Att *agera* är däremot en annan sak, olika *motiv* ligger bakom, både för dygdigt handlande men också för handlande allmänt.<sup>77</sup> Detta är viktigt, Smith har först visat vad som styr människors moraliska bedömningar, nu visar han på motiv som styr deras handlingar. Det starkaste motivet som styr människan är *egenintresset*<sup>78</sup> eller *self love / egenkärleken*. Denna är dock till *nytta* då den skapar oförutsedda konsekvenser.<sup>79</sup>

[The rich] consume little more than the poor, and in spite of their natural selfishness and rapacity, though the sole end which they propose from the labours of all the thousand they employ, be the gratification of their own vain and insatiable desires, they divide with the poor the produce of all their improvements. They are led by an invisible hand to make nearly the same distribution of the necessities of life... and thus without intending it, without knowing it, advance the interest of the society.<sup>80</sup>

Detta ger också en annan effekt eftersom människan är benägen att

go along with the passions of the rich and powerful;<sup>81</sup>

The pleasure of wealth and greatness strike the imagination as something grand and beautiful and noble, of which the attainment is well worth all the toil and anxiety which we are so apt to bestow upon it. It is this deception which rouses and keeps in continual motion the industry of mankind.<sup>82</sup>

---

74 the prevalence of injustice must utterly destroy it, *TMS*, II.ii.3.3, s. 86.

75 Som ju formas utifrån egenintresset.

76 human laws, the consequences of human sentiments, *TMS*, III.5.9, s. 168.

77 Att observera här att Smith lägger betoningen på att det som ligger till grund för handlingen är det som avgör en handlingens värde, deontologisk etik, och inte en handlingens effekt, teleologisk etik.

78 Andra motiv till agerande är t ex plikt, religion och vana.

79 Det är denna som kommer till uttryck i WN, dock inte i bemärkelsen själviskhet, som för Smith betyder rätt och slätt girighet.

80 *TMS*, IV.I.10, s. 184-185.

81 *TMS*, I.iii.2.3, s. 52.

82 *TMS*, IV.1.9-10, s. 183.

En intressant koppling mellan *Ethics* och *Jurisprudence* är Grotius<sup>83</sup> och det faktum att TMS slutar med Grotius och *Jurisprudence*- föreläsningarna inleds<sup>84</sup> med densamma, *ordagrant*.

## Jurisprudence

Jurisprudence is the theory of the rules by which civil governments ought to be directed,.. there are four things which will be the design of every system of government: the first and chief design of every system of government is to maintain justice; to prevent the members of a society from incroaching in one anothers property....When this end , which we may call internal peace, or peace within doors, is secured, the government will next be desirous of promoting the opulence of the state. This produces what we call the police. Whatever regulations are made with respect to trade commerce, agriculture, manufactures of the country are considered as belonging to the police.<sup>85</sup>

I denna nästa del av Smiths undervisningsplan saknas, till viss del, det skrivna underlaget av Smith själv. Denna del behandlade det juridiska fältet och hur lagar skapas, men också *statens politiska roll och uppgifter, skatter samt staters mellanhavanden*. Dvs. delvis innehållet i WN! Jurisprudencedelen omfattar då både undervisningen i Justice och Expediency och består av Del I; Justice och del II av Police, Revenue and Arms. Hans intention att fullgöra även den rent juridiska delen kommer klart till uttryck i TMS sista rader;

I shall in another discourse endeavour to give an account of the general principles of law and government, and of the different revolutions which they have undergone in the different ages and periods of society; not only in what concerns justice, but in what concerns police, revenue, and arms, and whatever else is the object of law. I shall not, therefore, at present enter into further detail concerning the history of jurisprudence.<sup>86</sup>

Detta var en uppgift som han inte fullföljde helt. I den sjätte upplagan av TMS meddelar Smith att han har hållit löftet angående Police, Revenue and Arms.<sup>87</sup>

---

83 Grotius seems to have been the first who attempted to give the world any thing like a system of those principles which ought to run through, and be the foundation of the laws of all nations: and his treatise of the laws of war and peace, with all its imperfections, is perhaps at this day the most complete work that has yet been given upon this subject. *TMS*, VII.iv.37, s. 342. Det är efter denna mening han uttrycker sin avsikt att fullfölja även denna del.

84 Andra meningen i *LJ(B)* är exakt den i förra noten!

85 *LJ(A)*, s. 5, Lectures on Jurisprudence.

86 *TMS*, VII.iv.37, s. 342.

87 I said, that I should in another discourse endeavour to give an account of the general principles of law and government, and of the different revolutions which they had undergone in the different ages and periods of society; not only in what concerns justice, but in

Detta innebär att delen *Justice* inte finns med i WN eller någon annanstans. Vi har dock viktiga spår av hans resonemang i anteckningar gjorda av studenter.<sup>88</sup> Denna del är nämligen en viktig länk mellan TMS och WN. Som nämnts tidigare, är den juridiska delen till viss del en förlängning på de moraliska dygderna som är tecknade i TMS, vilket Smith också klargör, och dessa är de naturliga rättigheterna. *Smiths teori om etik, TMS, är relevant för den ger den normativa bakgrunden till hans ekonomiska. Däremellan ligger juridiken, som en förlängning på de moraliska och etiska förutsättningarna och denna bildar själva länken till WN, eftersom både juridiken och innehållet i WN utgör delar av hans Jurisprudence föreläsningar.*

Föreläsningarna i *Jurisprudence* startar från en allmän del om rättvisa utifrån individens ställning i samhället och hur den kom att förändras över tid allteftersom nya behov uppstått, det vill säga, utifrån det vid det här laget, kända stadiekonceptet. Därefter lyfter Smith upp perspektivet ett snäpp och föreläser om det allmännas juridiska bas i form av *Public Jurisprudence* och hur denna har utvecklats, dvs. hur staten uppstått och fått legitimitet utifrån auktoritet och *utility*. Därefter går han in på den rena juridiken, dvs. *Private Law*. I del två behandlar han i tur och ordning, *Police, Revenue, Arms/ Law of Nations*.<sup>89</sup> Här får vi också följa med på en resa i historien; genom de olika stadierna i människors samhällsutveckling fram till hans egna dagar. Smith ger förklaringar utifrån, i huvudsak, den knapphet och de nya behov som successivt förändrar de ekonomiska betingelserna. Allteftersom knappheten tilltar och behoven ackumuleras uppstår till slut ett nytt stadium, som bättre kan lösa människors tillvaro.

De fyra stora målen för lagen är, enligt Smith, *Justice*, ett upprätthållande av rättvisan, *Police*, vilken innebär säkerhet med en ordning för brott och straff samt en för att främja välförhållandet i landet (handelsrätt), *Revenue*, upprättandet av statsinkomster och *Arms*, en armé till statens försvar.

Vi ska titta lite närmare på de anteckningar som finns om just *Justice*, eftersom de inte finns i WN, och lägga ut spåret så vi kan följa det

---

what concerns police, revenue, and arms, and whatever else is the object of law. In the Inquiry Concerning the Nature and Causes of the Wealth of Nations, I have partly executed this promise; at least so far as concerns police, revenue and arms. *TMS Advertisement* (1790).

88 Två omgångar anteckningar finns att tillgå. Den ena är från 1762-63(*LJ.A*), den andra från 1763-64(*LJ.B*). Innehållsmässigt följs de åt. Dock finns en skillnad i ordningen av de behandlade ämnena. Den första börjar med property and other rights, family and civil government, den andra behandlar ämnena i följande ordning; government, property and other rights.

89 Law of nations ingår under Arms, dvs the laws of peace and war, (jura belli et pacis).



vidare in i WN. Vad som är av yttersta vikt är att hans *impartial spectator* är med och denne har betydelse för teorierna i WN eftersom hela *Jurisprudence* delkursen innehåller, observera nu; *justice, police, revenue, arms and law of Nations*. Det innebär att det som finns i WN är en del av innehållet i *Jurisprudence* och det är endast själva juridiken som inte finns med i WN. Alltså ett tecken på att delarna ska ses som en helhet. I lektionsanteckningarna återfinns den del där han använder *the impartial spectator*, och där han även hänvisar till *Ethics* som är viktigt för hans fortsatta resonemang, dvs. för *police, revenue and arms* då dessa tillsammans ingår i *Jurisprudence* kursen. Hela denna unika samling av lektionsanteckningar är ett ytterst starkt bevis på att Smith såg ett system, med de olika delarna i absolut beroendeförhållande.

Kopplingen står alltså att finna i denna del av undervisningen. Smith var arvinge till den naturliga lagens tradition<sup>90</sup> där ekonomisk analys var inbakad i den juridiska diskursen, dvs. att ekonomin var en gren av jurisdiktionen. Som vi ska komma ihåg är hans uppdrag att undervisa i *Moral Philosophy* och som synes är detta en, för oss, tvärvetenskaplig ansats, men som då vid denna tid, var den naturliga ordningen. Med detta i minnet går vi över till jurisdiktionen och de anteckningar som finns bevarade.

Smith startar med rättvisans upprätthållande, *justice*, och det är, som sagt, denna som *inte* finns med WN. Där gör han en åtskillnad mellan *commutative right*, (*jura perfecta*) and *distributive right*, (*jura imperfecta*).<sup>91</sup> Den första är det vi rätteligen kan kräva och de regler som måste följas. Den andra är mer som moral som bör följas, t ex, en man med stora kunskaper och vishet *bör* uppskattas efter förtjänst men det är ingen som kan tvinga någon att respektera honom. De båda, *jura perfecta* och *jura imperfecta*, flyter dock ihop inom *de naturliga rättigheterna*, eftersom dessa har uppstigit ur etiska grunder. De främsta av de naturliga rättigheterna är skada på person och egendom. Smith säger att det är framför allt den *commutativa* rätten som behandlas inom denna delkurs eftersom den andra tillhör *moralsystemet*.<sup>92</sup>

---

90 Enligt denna tradition har lag och rätt en moralisk grundval. Rätten vilar på moralen och moralen har sin grund i naturen. Påverkan från stoikerna, som ansåg att universum är en rationell helhet. Smith såg utifrån de nödvändiga betingelserna för människornas överlevnad (att leva i samhällen) hur naturrätten utvecklats genom stadierna.

91 Enligt Smith var det Pufendorff som började med att göra en distinktion mellan dessa. *LJ(A)* i.14 och även i *TMS*, *justitia expletrix* och *justitia attributrix*, VII.ii.1.10, s. 269-270. Jämför även med den stoiska filosofin, se not 18.

92 The former are the rights which we are to consider, the latter not belonging properly to jurisprudence, but rather to a system of morals as they do not fall under the jurisdiction of the laws. *LA (A)* i.15, *Lectures on Jurisprudence*.

Utifrån stadierna utvecklar Smith hur det juridiska systemet uppstår, hur det såg ut och varför det fanns. Som vanligt går undervisningen fram till Smiths egen tid. Jag ska inte närmare presentera innehållet i hans juridiska diskurs, utan endast sammanfatta med att Smith ger en grundläggande undervisning i juridik som inte skiljer sig nämnvärt i vare sig metod eller innehåll från våra dagars grundkurser i juridik. Det synes t.o.m. som om Smith var mer pedagogisk än vad man är idag, genom hans levande exempel ur både historiska och aktuella händelser. Det som skiljer sig mest från dagens undervisning är hans kopplingar till samvetet, the *impartial spectator* och naturligtvis vissa delar av lagarna. Ett exempel på hans metod är när han ska förklara äganderätten. Som utgångspunkt ger han först en definition på äganderätten;

a man has the sole claim to a subject, exclusive of all others, but can use it himself as he thinks fit, and if he pleases abuse or destroy it<sup>93</sup>

Ursprunget till äganderätter står, enligt Smith, att finna i det primitiva jägarsamhället, dock i ytterst rudimentär form. Det som är av intresse i det här sammanhanget är att vi får ett bevis på kopplingen till TMS;

From the system I have already explain'd, you will remember that I told you we may conceive an injury was done when an impartial spectator would be of opinion he was injured, would join with him in his concern and go along with him when he defended the subject in his possession against a violent attack, or used force to recover what had been thus wrongly wrested out of his hands... The spectator would justify the first possessor in defending and even in avenging himself when injured... The cause of this sympathy or concurrence betwixt the spectator and the possessor is, that he enters into his thoughts and concurs in his opinion that he may form a reasonable expectation of using the fruits or whatever it is in what manner he pleases. ... The reasonable expectations therefore which the first possessor furnishes is the ground on which the right of property is acquired by occupation.<sup>94</sup>

Det finns, enligt Smith, två anledningar som föranleder människor att inträda i ett civilt samhälle, den ena är *auktoritet* och den andra är *nytta, utility*. Vad gäller auktoritet finns det i varje samhälle, stort som litet, alltid någon som utmärker sig via sina förmågor mer än andra. I ett samhälle präglad av krig, kan det vara en man med stor styrka, i ett kultiverat och förfinat, en man med stor mental kapacitet. Men ofta kan ålder och lång tradition förstärka auktoritet. Men mest av allt är det stor rikedom som befäster auktoritet. Detta ska inte ses som om människan är i beroendeförhållande till den starke, rike eller vise, utan det är hennes

---

93 *LJA* i.17, s. 10, *Lectures on Jurisprudence*

94 *LJA* i 38, s. 17, *Lectures on Jurisprudence*.

*benägenhet att respektera denne*. Denna benägenhet grundar sig i Sympati, som människan tenderar att känna;

This principle is fully explained in *The Theory of Moral Sentiments*, where it is shewn that it arises from our sympathy with our superior being greater than that with our equals or inferiors: we admire their happy situation, enter into it with pleasure, and endeavours to promote it. Among the great, as superior abilities of body and mind are not so easily judged of by others, it is more convenient, as it is more common, to give the preferences to riches.<sup>95</sup>

Vad hittade vi här om inte ytterligare en explicit hänvisning till TMS!

Den andra principen är nyttan, *utility*. Det är denna som får människor att *följa* den civila magistraturen för alla och envar uppfattar *nödvändigheten och nyttan* med att bevara rättvisan och freden i samhället. Både auktoritet och nytta finns i olika grad i alla samhällen och utifrån vilket av dessa som väger tyngst i ett samhälle bestäms;

a) formen av styrelseskick, b) vilken sorts juridiskt system som växer fram.

Smith bygger utifrån dessa principer upp det lagliga systemet som vi då får följa genom de olika stadierna och de olika samhällen som växer fram och som då beror på vilken av ovannämnda egenskaper som är mest framträdande. Vi får då också följa de naturliga rättigheterna och de allteftersom uppstigande förvärvade rättigheterna, som då delas upp i reella och personliga.

Genom att visa på resultaten, *hur det gick* för de olika system som har funnits, dvs. genom att peka på fördelar och nackdelar gentemot målen för staten (-s styrande), som han fastställde i början, dvs. *justice, police, revenue and arms*, fastslår han de nödvändiga rättigheterna och skyldigheterna, för ett samhälles blomstrande. *Smith visar hur rättvisa uppstår mellan de människor han tecknat i Natural Religion- och Moralfilosofidelkurserna och hur de genom nödvändighet och nytta skapat institutioner som religion, moral och lagar.*

Vi samlar ihop lektionen och tar med oss att juridiken delvis härstammar från de moraliska grunder som fastslogs i TMS och delvis från nyttan och nödvändigheten i en föränderlig värld.

Klart är också att *Jurisprudence* består av *justice, police, revenue, arms and law of Nations*, av vilka de fyra sista är alla behandlade WN, medan juridiken inte är med. Detta faktum att det var en femhövdad enhet visar att juridiken med dess hänvisningar till etiken ska ses som sammanhängande med de tidigare lektionerna eftersom etiken i sin tur hänvisar till naturlig religion och människans behov av system.

---

95 *LJB* i.13, s. 401-402, *Lectures on Jurisprudence*.

## Expediency / Political Economy

Having now considered man as a member of a state, as a member of a family, and as a man, we proceed to police, 2nd division of jurisprudence.<sup>96</sup>

Denna 2nd division är innehållet i *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*. Underlaget till denna står att finna i hans sista delkurs, dvs. del II av *Jurisprudence*, med John Millars ord;<sup>97</sup>

In the last part of his lectures, he examined those political regulations that are founded, not upon the principle of justice, but that of expediency, and which are calculated to increase the riches, the power, and the prosperity of the State.<sup>98</sup>

Ordet *expediency* betyder ändamålsenlighet och nyttoaspekt. Ändamålsenlighet, för staten, är att föra en ekonomisk politik som fyller sina syften genom att skapa förutsättningar för nationers välstånd och därigenom också folkens välstånd. En pragmatisk och utilitaristisk syn på världen, visst är det talande, och detta är just vad Smith ger, en bild av människan som genom sina handlingar ger både ekonomi och samhälle vad de behöver, Wealth!

De anteckningarna gjorda vid denna sista del av undervisningen, del II av *Jurisprudence*, är de som ska vägleda oss när vi ska se vad som egentligen diskuterades.<sup>99</sup> Vad som framgår efter en jämförelse mellan anteckningarna och WN är att det mesta som finns i WN redan är behandlat under Smiths tid vid Glasgows universitet. Det finns dock en del som omarbetats och vidareutvecklats och ytterligare en del som inte finns med, men i huvudsak är det samma innehåll.<sup>100</sup>

Vi får reda på att ordet *police*, πολιτεία, kommer från grekiskan och betyder helt enkelt policy för den civila regeringen, dvs. hur och vad den ska göra.. Smith definierar uppdraget till *cleanliness, security and cheapness or plenty*. Inom *police* är det *cheapness and plenty*<sup>101</sup> som är de allra viktigaste uppgifterna för en regering. Utifrån den sedvanliga analysramen, fyrstadiekonceptet, får vi serverat en förklaring till grunderna

---

96 LJ(B), 201, s. 485, *Lectures on Jurisprudence*. I LJ(A) är ordningen då tvärtom, as a man, as a member of a family, of a state, dvs han börjar här med property rights. I WN börjar Smith just med 2nd division of Jurisprudence, Police.

97 John Millar studerade Logics och Moral Philosophy i Glasgow under Smiths tid där. Hans minnen därifrån nedtecknades av Dugald Stewart i dennes *Account of the life and Writings of Adam Smith*, 1793/1794.

98 Dugald Stewart, I 18-20.

99 LJ(A) slutar sina anteckningar efter två tredjedelar av undervisningen, vilket innebär att det endast finns en källa som är komplett, LJ(B).

100 Det är närmast Smiths betoning på kapital och kapitalackumulation som inte är så markerat framträdande i hans undervisning, som det kom att bli i WN.

101 The object of police are the cheapness of commodities, public security, and cleanliness, LJ(B) 5, s. 398, *Lectures on Jurisprudence*.

för den tid som gällde för närvarande. Nu har vi kommit till Smith ekonomiska teori. För att kunna gå in i detta system måste vi veta hur Smith definierade rikedom eller välstånd för ett land. Innan dess måste vi dock

consider what are the natural wants of mankind which are to be supplied.<sup>102</sup>

De tre nödvändiga behoven är mat, kläder och bostad. Till detta kommer *människans naturliga benägenhet att ständigt söka förbättra sin situation*. Denna benägenhet kommer till uttryck i *arbetsdelningen*, eftersom människan upptäcker att genom att hjälpa varandra uppnår man, *ur den egna nyttoaspekten*, bättre resultat. *Arbetsdelningen är den direkta orsaken till välstånd*. Från vilken princip i människans natur kan denna härledas till?

It flows from a direct propensity in human nature for one man to barter with another.<sup>103</sup>

Det är alltså en naturlig disposition i den mänskliga naturen att *truck, barter and exchange*<sup>104</sup> och det är övertalningsförmågan när vi vill uppnå något och som vi praktiserar hela livet, som gör detta möjligt;

Man works on the selflove of his fellows, by setting before them a sufficient temptation to get what he wants; the language of this disposition is, give me what I want, and you shall have what you want.<sup>105</sup>

När arbetsdelningen väl är etablerad, vilket sker så fort någon upptäcker att han kan byta sitt överskott mot något annat, växer naturliga institutioner fram. En viktig station i utvecklingen mot välstånd är jordbruket och städerna samt deras ömsesidiga beroende<sup>106</sup> som *skapar de nya institutioner* som är en förutsättning för nästa stadium, handelsstadiet. Dessa institutioner har Smith redan förklarat, delvis *genom de första tre delkurserna* och nu visar han på de ekonomiska aspekterna i de olika stadierna, vad det är som förändrat dem, samt vilken policy som ska föras och hur, för att skapa de bästa förutsättningarna till rikedom för landet och folket (*expediency*). *Arbetsdelningen är the connecting principle* och utifrån denna växer det fram marknader, pris- och penningssystem, lönesystem, profit, ränta, kapitalackumulation, mm.

---

102 LJ(B) 206, s. 487, *Lectures on Jurisprudence*.

103 LJ(B), 219, s. 492, *Lectures on Jurisprudence*.

104 WN, (ed. Skinner), s. 117.

105 LJ(B), 220, s. 493, *Lectures on Jurisprudence*. Härefter följer; The brewer and the baker serve us not from benevolence but from selflove, en tidig version av den ofta ur WN citerade raden; It is not from benevolence of the butcher, the brewer, or the baker that we expect our dinner, but from their regard to their own interest, WN, s. 119 (Ed. Skinner).

106 The gains of both are mutual and reciprocal, and the division of labour is in this, as in all other cases, advantageous to all the different persons employed in the various occupations into which it is subdivided, WN, (ed. Reynolds/ Fellner) s. 291, del 1.

Svaret på frågan om vad rikedom egentligen är, enligt Smith, blir;

The reason why our riches do not consist in money, but commodities, is that money cannot be used for any purposes of life, but that commodities are fitted for our subsistence. The consumptibility, if we may use the word, of goods is the great cause of human industry, and industrious people will always produce more than they consume.<sup>107</sup>

Smith slår hårt mot alla de som uppfattar att ett lands rikedom är innehav av pengar.<sup>108</sup> Han menar istället att rikedom består i ett lands förmåga att *använda* sitt kapital;

It is therefore evident that the poverty of any country increases as the money increases, money being a dead stock in itself, supplying no convenience of life.<sup>109</sup>

Han kännetecknar de olika samhällen som har funnits och som finns, enligt en modell av *progressiva, stagnerande eller deklinerande*. Eftersom han menar att det är en regerings *skyldighet* att se till att det egna landet är progressivt, ger han råd till denna för att åstadkomma det. Med historiska illustrationer på olika sätt att sköta en ekonomi säger han;

it is the far best police to leave things to their natural course, and allow no bounties, nor impose taxes on commodities.<sup>110</sup>

Framför allt är det en kritik mot politik som stör *the perfect liberty* och som därigenom skapar ojämlikheter, till nackdel både för arbetarna, som inte kan få arbete<sup>111</sup> men också för att prisernas naturliga tillstånd rubbas.<sup>112</sup>

När handels systemet (*the society of commerce*) har slagit igenom,<sup>113</sup> utvecklar detta nya dygder som bl a *probity*<sup>114</sup> and *punctuality*. Människan utvecklar alltså dygder som är nyttiga för henne i egenintressets namn och är

---

107 *LJ(B)*, 255, s. 508, *Lectures on Jurisprudence*.

108 Det vill säga, mot dem som stod för protektionism och bullionism.

109 *LJ(B)*, 245, s. 503, *Lectures on Jurisprudence*.

110 *LJ(B)*, 235, s. 499, *Lectures on Jurisprudence*.

111 The property which every man has in his own labour, as it is the original foundation of all property, so it is the most sacred and inviolable. The patrimony of a poor man lies in the strength and dexterity of his hands; and to hinder him from employing this strength and dexterity in what manner he thinks proper without injury to his neighbour is a plain violation of this most sacred property. *WN*, (ed. Reynolds/ Fellner), s. 97.

112 It is to prevent this reduction of price, and consequently of wages and profit, by restraining that free competition which would most certainly occasion it, that all corporations, and the greater part of corporation laws, have been established. *WN*, (ed. Reynolds/ Fellner), s. 99.

113 When the greater part of people are merchants they always bring probity and punctuality into fashion, and these therefore are the principal virtues of a commercial nation, *LJ(B)*, 328, s. 539, *Lectures on Jurisprudence*.

114 Probity, rättskaffenhet.

reducible to self interest, that general principle which regulates the actions of every man, and which leads men to act in a certain manner from views of advantage, and is deeply implanted in an Englishman and a Dutchman.<sup>115</sup>

Det finns ingen anledning för oss att fördjupa oss mer i hans ekonomiska teori. Det som vi behöver konstatera här är att genom sin analysram utvecklar Smith *ett ekonomiskt system som bygger på förutsättningarna i de tidigare delkurserna*. Analysen är nu också på en *annan nivå*. Vi har flyttat oss genom delkurserna från individperspektivet till samhällsnivå. Därför är det inte särskilt konstigt att Smith inte hänvisar till människans natur i någon större utsträckning. På de få ställen han gör det ska vi se vad han säger om denna. Vi har redan konstaterat att det är människans benägenhet att *truck, barter and exchange* som framkallar arbetsdelningen, samt den omständighet att *människan ständigt vill förbättra sina villkor*. Grunden står att finna i människans egenkärlek, alltså inte i vare sig godhet eller klokhet.

För det första menar Smith att från början är det ingen skillnad i de naturliga talangerna mellan en blivande en bärare (porter) och en filosof, utan det är en *effekt av arbetsdelningen*, som i sig är en effekt av människans insikt i hennes behov av andra för att förbättra sina villkor. Det är alltså inga anlag utan snarare vana, sed och utbildning som skapar olika karaktärer.<sup>116</sup> Genom arbetsdelningen kommer personer att bli anställda i olika yrken och skillnaderna vidgas till

at last the vanity of the philosopher is willing to acknowledge scarce any resemblance.<sup>117</sup>

Genom de olika stadierna utvecklas arbetsdelningen alltmer. I jägarsamhället upptäcker snart en av jägarna att han inte längre behöver jaga då han istället kan tillverka pilar för att byta till sig mat. Detta kommer så småningom att medföra att fler och fler anser att de kan göra något annat som människor har behov av och personer med uppgift att jaga blir färre. Vilket i sin tur innebär att maten inte räcker till. Detta kommer att leda till att man börjar med djurhushållning för att slippa jaga och på så sätt lättare förse medlemmarna av stammen med mat. Herdesamhället uppstår såtillvida. Det kringströvande livet från jägartiden minskas alltså och hjordarna samlas inom en mindre yta. Därtill kommer att människorna blir fler och maten räcker ånyo inte till, man börjar odla upp jorden och arbetsdelningen tilltar ytterligare. Nu kan man byta till sig fler

---

<sup>115</sup> LJ(B), 327, s. 538, *Lectures on Jurisprudence*.

<sup>116</sup> Som ett inlägg i debatten om arv eller miljö.

<sup>117</sup> WN, (ed. Reynolds/ Fellner), s. 13, del 1.

olika varor. Smith visar hur utvecklingen gått framåt till hans egna dagar på det här viset. De människotyper som framträtt under utvecklingens gång och som finns kvar, genom arbetsdelningens effekter, kan visa sig vara olika bra för den framtida välgången och de människoporträtt som Smith visar upp är uppdelade i klasser. Genom den effekt av arbetsdelningen, som är en effekt av människans insikt i hennes behov av andra för att förbättra sina villkor, kan vi konstatera att det som driver människan är egenintresset som kommer till uttryck genom; ränta för jordägaren, avkastning för bonden, lönen för arbetaren och profiten för köpmannen och industrimannen. Balansen skapas genom efterfrågan och utbud av respektive arbete, jord och kapital. Sammanfattningsvis är det, det egna vinstsyftet som styr människan mot *industry*.<sup>118</sup> Detta skapar i sin tur de *oförutsedda konsekvenserna, som en osynlig hand, att samhället blomstrar och alla får ta del av det.*

Vi kan fastslå, utan vidare exempel, att det är *egenintresset* och *egennyttan* som är den styrande principen för *människans industry* och i WN och TMS följs samma mönster, på vissa ställen i princip ordagrant.

## Sammanfattning och diskussion

Vi har nu slutfört kursen i *Moral Philosophy*. Smiths uppfattning om att människan skapade olika system för att förstå och kunna hantera omvärlden beskrevs under den första delkursen, *Natural Theology*. Det första var polyteismen, det andra filosofin som sedan gav underlag för monoteismen. Just konceptualiseringen genom system är ytterst viktigt, för det är just vad Smith åstadkommer med sitt system. Den osynliga handen är då ett förklaringsverktyg och en metafor för oförutsedda resultat av mänskliga handlingar och naturens nycker, och utan någon hänsyftning till högre makt.

Del två behandlade *Ethics* och beskrev Sympati och denna är navet i Smiths förklaring av hur moraliska bedömningar uppstår. Utifrån de moraliska grunderna skapas rättvisan och lagarna som måste finnas för samhällets fortbestånd.

En fundamental princip är att samvetet är en produkt av sociala förhållanden, att vår moraliska uppfattning byggs upp genom andras handlingar, hur vi lär oss att bedöma deras uppförande och genom att tillämpa dessa på oss själva tillägnar vi oss en känsla av plikt och en sorts auktoritet över våra andra principer för handlande.

---

<sup>118</sup> industry, flit, arbetssamhet.



De sociala förhållandena ändras efter samhällets utveckling via stadierna. Detta innebär att dygderna i ett stadium kan förändras till andra i nästa stadium. Det är de som bäst tillgodoser människans behov vid just den speciella utvecklingsnivå samhället befinner sig i som utvecklas. Utifrån de moraliska värderingar, som grundläggs genom en samverkan av människans egoistiska natur och hennes behov av andra samt med den opartiska åskådarens domar, skapas en rad av etiska regler som människan handlar utifrån. Den viktigaste av dessa är rättvisan.

Smith har först visat vad som styr människors moraliska bedömningar, nu visar han på motiv som styr deras handlingar. Det starkaste motivet som styr människan är egenintresset eller self love /egenkärleken. Denna är dock till nytta då den skapar oförutsedda konsekvenser.

I Del tre, *Jurisprudence*, visar Smith att juridiken delvis härstammar från de moraliska grunder som fastslogs i förra delkursen och delvis från nyttan och nödvändigheten i en föränderlig värld. Klart är också att *Jurisprudence* består av fem delar: *justice, police, revenue, arms/law of Nations*, av vilka de fyra sista behandlas under delkurs fyra, *Expediency*.

Detta faktum att det var en femhövdad enhet visar att *Jurisprudence* med dess hänvisningar till etiken ska ses som sammanhängande med de tidigare lektionerna eftersom etiken *i sin tur* hänvisar till *Natural Religion* och människans behov av system.

Arbetsdelningen, är *the connecting principle* i Smiths ekonomiska system. Denna är en effekt av människans insikt i hennes behov av andra, för att förbättra sina villkor. Vi kan konstatera att det som driver människan är egenintresset som kommer till uttryck genom; ränta för jordägaren, avkastning för bonden, lönen för arbetaren och profiten för köpmannen och industrimannen. Balansen skapas genom efterfrågan och utbud av respektive arbete, jord och kapital. Sammanfattningsvis är det, det egna vinstsyftet som styr människan mot *industry*. Detta skapar i sin tur de oförutsedda konsekvenserna att samhället blomstrar och alla får ta del av det, den osynliga handen.

Som vi vet avreste Smith under början av 1764 till Frankrike som mentor till lord Buccleuch. Där träffade han dåtidens mest framstående män inom fysiokraterna. 1776 kom WN ut. Vissa har påstått att Smith ändrade uppfattning om människans natur samt fick sina idéer till WN under Frankrikejouren. Någon större påverkan från fysiokraterna kan inte hittas, då de flesta idéer och tankar som finns i WN redan fanns med under hans tid i Glasgow, som lektionsanteckningarna bekräftar. Men är då den bild av människan i WN i överensstämmelse med den som teck-

nades i TMS? Detta har varit den stora diskussionsfrågan sedan WN kom ut. Följer vi Smiths lektioner så faller bitarna på plats.

TMS har som utgångspunkt människans *selflove* och det är ur detta allting urspringer; sympatin, *the impartial spectator*. Detta är grunden till institutionernas utveckling.

Smith visar ett ekonomiskt system med arbetsdelningen som nav i det konceptuella ramverket. Detta system bygger på förutsättningarna i de tidigare delkursernas system men analysen i WN är på en annan nivå. Vi har flyttat oss från individperspektivet till samhällsnivå. Därför är det inte alls anmärkningsvärt att Smith inte hänvisar till människans natur i någon större utsträckning. På de få ställen han gör det hänvisar han till den omständighet att människan ständigt vill förbättra sina villkor och vars grund står att finna i människans egenkärlek. Vi har konstaterat att det är människans benägenhet att *truck, barter and exchange* som framkallar arbetsdelningen. Dessutom har han explicit behandlat det moraliska systemet i TMS.

Sammanfattningsvis innehöll den Smiths kurs i *Moral Philosophy*; en allmän grund ges en beskrivning av människans behov av system för att begripa sig på världen. Därefter går han in på själva människan. Här ligger sympatikonceptet som en allmän princip för hur moraliska värderingar skapas. Framför allt är det människors behov av varandra för att förbättra sin egen situation som denna känsla är till för. Dessa i TMS tecknade grunderna utvecklas till juridik i stegvis ökande antal, från individen som individ, till individen som familjemedlem, till individen som medborgare. Nästa steg är då själva institutionerna. Lagen genomgås och redovisas, med en del kritik mot gamla uttjänta och mossiga regler. Han visar på att de en gång varit relevanta, men genom utvecklingen har de blivit förlegade och inaktuella. Slutligen är det dags för analys av staten och dess uppgifter. Nu har fokus flyttats igen och analysen rör sig bland statens uppgifter.

Hans eget system, eller rent av *Grand Theory*, byggs upp ifrån tre aspekter; den första är människans behov av system. Det är från detta han själv systematiserar. Den andra är det historiska stadieperspektivet och den tredje är den sammanlänkade principen i varje område som analyseras och de system han gått igenom är etik med sympatikonceptet, juridik med rättvisa, ekonomi med arbetsdelning. Vad jag slutligen måste tillägga, är att den generella principen för *alla* systemen är egenkärleken och med den förenade nyttan och behovet och som så snillrikt skapar oförutsedda konsekvenserna.

Tiden Smith levde i kännetecknades av entusiasm och nytänkande. Det var en tid då *laissez-faire* var en ny företeelse. Det ekonomiska livet

var hoptvinnat med det politiska livet och människan som tänkande fri varelse, dvs. ekonomiskt tänkande blandades med politiska, filosofiska och religiösa reflektioner. Tiden kännetecknades också av ett frihetssträvande, *freedom of commerce for all*.<sup>119</sup> Eftersom man ansåg att källan till ekonomisk tillväxt stod att finna i de politiska och rättsliga institutionerna och i människans sätt tänka var det detta man fokuserade på. Smith var inte ensam utan det låg i tidens anda. Genom den här resan med hans lektioner som grund för hans teoribygge, hoppas jag, att jag har bidragit till vidare intresse samt att jag har besvarat mina inledande frågor. Vad skrev Smith i allmänhet och om människans natur i synnerhet, vilken var kritiken samt finns det en annan tolkning.

Den tolkning jag velat visa på är att Smiths syn på människan *inte* var divergerande utan att den röda tråden är människans egenintresse. Detta är inte så illa som det låter (om man läser TMS), utan skulle ge ekonomiskt välstånd (om man fortsätter att läsa, fast nu i WN).

Dessutom tycker jag att han visar prov på en välgenomtänkt holistisk syn genom alla delarna och deras ömsesidiga beroende. Som han själv uttryckte det;

Human society, when we contemplate it in a certain abstract and philosophical light, appears like a great, an immense machine, whose regular and harmonious movements produce a thousand agreeable effects.<sup>120</sup>

---

119 Rothschild, s. 1. Denna bok *Economic Sentiments*, (2001) behandlar förtjänstfullt Upplysningstiden och dess tidsanda. Adam Smith och Condorcet är dess huvudpersoner. Rothschild visar på att Smith i första hand var ett barn av sin tid med ett starkt rättvise patos, helt i linje med upplysningstidens idéer.

120 TMS, VII.iii.1.2, s. 316.

## Källor och litteratur

### KÄLLOR

- Smith, Adam, *An Enquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, (1776), Edited by Lloyd Reynolds and William Fellner, Yale University, Irving Inc. Illinois, 1963
- Smith, Adam, *An Enquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, (1776), Edited by Andrew Skinner, Pelican Books, 1970
- Smith, Adam, *Correspondence of Adam Smith*, Edited by E. C Mossner and I. S. Ross
- Smith, Adam, *Essays on Philosophical Subjects, (The History of Astronomy, The History of the Ancient Physics, The History of the Ancient Logic and Metaphysics)*, Edited by W. P. D. Wightman, J.C. Bryce and I. S. Ross, Oxford University Press, Oxford, 1980
- Smith, Adam, *Lectures on Jurisprudence*, Edited by R. L. Meek, D. D. Raphael and P. G. Stein, Oxford University Press, Oxford, 1978
- Smith, Adam, *The Theory of Moral Sentiments*, (1759), Edited by D. D. Raphael and R. L. Macfie, Liberty Fund Inc., Indiana, 1982

### LITTERATUR

- Cannan, Edwin, *Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms, delivered in the University of Glasgow by Adam Smith*, Oxford University Press, Oxford, 1896
- Enquiries concerning Human Understanding and concerning the Principles of Morals*, (1777), Edited by L. A. Selby-Bigge and P. H. Nidditch, Clarendon Press, Oxford, 1985
- Fitzgibbon, Athol, *Adam Smith's System of Liberty, Wealth and Virtue: The Moral and Political Foundations of The Wealth of Nations*, Clarendon Press, Oxford, 1995
- Haakonssen, Knud, *The Science of a Legislator: The Natural Jurisprudence of Hume and Smith*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981
- Heilbroner, Robert, L., *Utopister och samhällsomdanare*, Natur och Kultur, Stockholm, 1959
- Hildebrand, Bruno, *Die Nationaloekonomie der Gegenwart und Zukunft*, G. Fischer, Jena, 1848
- Hume, David, *A treatise of Human Nature*, (1739-40), Edited by L. A. Selby-Bigge and P. H. Nidditch, Clarendon Press, Oxford, 1981
- Knies, Carl, *Die Politische Oekonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode*, C. A., Schwetschke, Braunschweig, 1853

- Macfie, A. L., *The Individual in Society; Papers on Adam Smith*, Allen and Unwin, London, 1967
- Otteson, James, R., "The Recurring 'Adam Smith Problem'", *History of Philosophy Quarterly*, jan. 2000
- Pack, S. P., "Theological (and hence Economic) Implications of Adam Smith's 'Principles which lead and Direct Philosophical Enquiries'", *History of Political Economy*, 27:2. 1995.
- Rae, John, *Life of Adam Smith*, Macmillan, London, 1895
- Ross, Ian Simpson, *The Life of Adam Smith*, Oxford University Press, Oxford, 1995
- Rothschild, Emma, *Economic Sentiments, Adam Smith, Condorcet and the Enlightenment*, Harvard University Press, 2001
- Steward, Dugald, *Account of the Life and Writings of Adam Smith LL. D.*, (1793),  
<http://socserv.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3113/smith/dugald>,  
 2002-02-26
- Teichgraeber, R. F., "Rethinking Das Adam Smith Problem", *Journal of British Studies*, 20:1981
- Viner, Jacob, *Adam Smith and Laissez Faire*, in *Adam Smith 1776-1926*, Edited by J. M. Clark et al., University Press, Chicago, 1928
- Witzum, Amos, "A Study into Smith's Conception of the Human Character: Das Adam Smith Problem Revisited", *History of Political Economy*, 30:3, 1998.
- von Skarzynski, Witold, *Adam Smith als Moralphilosoph und Schoepfer der Nationaloekonomie*, Theobald Grieben, Berlin, 1878

# Lund Papers in Economic History

## 2002

72. Lars Pettersson & Daniel Sjölin, Socialt kapital, nyföretagande och ekonomisk tillväxt. En jämförelse mellan några kommuner i Öresundsregionen. */Education and the Labour Market/*
73. Anders Nilsson, Yrkesutbildning och kommunal utveckling. Om yrkesutbildningens betydelse i kommunala strategier för ekonomisk tillväxt. */Education and the Labour Market/*
74. Paulina Morel-Astorga, Patterns of Entrepreneurship. Development of Chilean Wine Industry 1850-2000. */Development Economics/*
75. Grethe Banggaard, Fattigförsorgen på landet 1763-1894: Fem sogne i Skåne. */Population Economics/*
76. Grethe Banggaard, Sygdom og Sundhed: Offentlige indgreb og deres virkninger i Sydsverige, ca. 1750-1894. */Population Economics/*
77. Martin Dribe & Paul Nystedt, Information, Trust and Diffusion of Smallpox Vaccination: The Case of Scania, Sweden 1802-1835. */Population Economics/*
78. Tommy Bengtsson & Martin Dribe, Fertility Response to Short-term Economic Stress: Deliberate Control or Reduced Fecundability? */Population Economics/*
79. Martin Dribe, Dealing with Economic Stress Through Migration: Lessons from Nineteenth Century Rural Sweden. */Population Economics/*
80. Martin Dribe & Christer Lundh, People on the Move: Determinants of Servant Migration in Nineteenth Century Sweden. */Population Economics/*
81. Martin Dribe & Maria Stanfors, Leaving Home in Post-War Sweden: A Micro-level Analysis of the Determinants of Leaving the Parental Home in Three Birth Cohorts. */Population Economics/*
82. Tommy Bengtsson & Martin Dribe, New Evidence on the Standard of Living in Sweden during the 18th and 19th Centuries: Long-term Development of the Demographic Response to Short-term Economic Stress among Landless in Western Scania. */Population Economics/*
83. Tommy Bengtsson & Kirk Scott, Immigrant Consumption of Sickness Benefits in Sweden, 1981 – 1991. */Population Economics/*

## 2003

84. Christer Lundh, Life Cycle Servants in Nineteenth Century Sweden – Norms and Practice. */Population Economics/*
85. Christer Lundh, Regional Variations in Age at First Marriage in Sweden, 1870 – 1900. */Population Economics/*
86. Martin Dribe, Childbearing History and Mortality in Later Life: Comparing Men and Women in Southern Sweden, 1766–1895 */Population Economics/*
87. Tobias Karlsson, Tidiga svenska vinstdelningssystem. Med särskilt avseende på Höganäs stenkolsbolag 1889–1902 och Kropps aktiebolag 1889–1894. */General Issues/*
88. Christer Lundh, Swedish Marriages. Customs, Legislation and Demography in the Eighteenth and Nineteenth Centuries. */Population Economics/*
89. Christer Lundh, Utvärdering av en kohort metod att beräkna andelen ogifta efter ålder i Sverige före 1870. */Population Economics/*
90. Christer Lundh, En beräkning av andelen ogifta efter ålder och giftermålsåldern i Sveriges län år 1860. */Population Economics/*
91. Christer Lundh, Den regionala befolkningsstatistiken i Tabellverket – en databeskrivning. */Population Economics/*
92. Eva Klang, System, Sympati och Arbetsdelning. En studie av Adam Smiths teorier om människan och samhället. */General Issues/*

**Lund Papers in Economic History** are published by the Department of Economic History, Lund University, Sweden. This series replaces the former series under the title *Meddelande från ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet*. The change of name reflects the orientation of the series towards an international readership. The series is multilingual, but the majority of the working papers appear in English.

**Lund Papers in Economic History** include papers in the following topic areas:

*General Issues*

*Development Economics*

*Education and the Labour Market*

*Population Economics*

**Lund Papers in Economic History** are published as occasion arises, not at fixed intervals. Printed issues are distributed to libraries. From 1999 and onwards, full-text electronic issues are also available on [www.ekh.lu.se](http://www.ekh.lu.se). Those who would be interested in receiving information by email on new issues of **Lund Papers in Economic History** are requested to send an email message to [Lund.Papers@ekh.lu.se](mailto:Lund.Papers@ekh.lu.se).



**LUND**  
UNIVERSITY